

BISERICĂ ȘI VIAȚĂ RELIGIOASĂ LA ISTORICUL ZENOVIE PÂCLIȘANU (1886-1957)*

Abordarea unor aspecte și momente din discursul istoric semnat de Zenovie Pâclișanu (1886-1957), preot greco-catolic, istoric, funcționar superior și diplomat în slujba statului român, membru corespondent al Academiei Române¹, unul din reprezentanții elitelor românești care a avut de suferit de pe urma instaurării puterii comuniste în țară, echivalează cu un necesar exercițiu spiritual recuperatoriu. Acesta trebuie și poate fi aplicat și altor modele ale istoriografiei contemporane, dacă ar fi să ne gândim la Ioan Lupaș, Silviu Dragomir, Gheorghe I. Brătianu ș.a., ca să rămânem la câteva exemple edificatoare. Cercetarea Bisericii, ca instituție națională și a vieții religioase desfășurată sub cupola ei, pentru care vor trebui găsite, la un moment dat, analogii cu situația existentă în unele țări ale Europei Central-Răsăritene, impune din capul locului, pentru rațiuni de timp și spațiu, etapizarea discursului istoric, promovată de Zenovie Pâclișanu, începând cu primii ani ai deceniului I din secolul trecut și încheind cu deceniul 5 al aceleiași perioade.

La o cercetare atentă a operei scrise în sfera istoriei naționale de Zenovie Pâclișanu, așa cum am încercat în ultimul deceniu, reiese că *prima etapă a discursului istoric*², caracterizată prin investigații asupra istoriei medii, moderne și contemporane în spiritul istoriografiei românești critice, debutează în primii ani după 1900 și se încheie la sfârșitul deceniului 2. Cercetătorul a publicat, cu precădere, articole, studii, note de lectură, recenzii ș.a., în *Unirea și Cultura creștină* de la Blaj, localitate unde și activa de altfel ca profesor la Academia Teologică Greco-Catolică și la Biblioteca Arhidiecezană³.

Problematica investigațiilor din această epocă abordează, cu puține excepții, istoria Bisericii, viața religioasă a românilor ardeleni, impactul cu Reforma⁴ și strădaniile lor politico-naționale din veacul Luminilor, trend istoriografic care se menține, în linii mari, și în *a doua etapă a scrisului istoric*⁵. Marcată de alegerea sa între membrii corespondenței ai Academiei Române, la Secția Istorică (5 iunie 1919), această etapă înregistrează, pe lângă acumularea unei reale experiențe în câmpul cercetării științifice, o potențare și o diversificare sub aspect metodologic și al problematicii a discursului istoric. Acum se publică rezultatele a două investigații fundamentale asupra secolului Luminilor la români: *Luptele politice ale Românilor ardeleni din anii 1790-1792*. Studiu istoric cu anexe documentare, 1923, 113 p. și *Corespondența din exil a episcopului Inochentie Micu-Klein, 1746-1768*, 1924, 160 p. Ambele lucrări sunt tipărite în București, la prestigioasa Editură „Cultura Națională”⁶. Alături de aceste cărți importante, care au adus în epocă un spor de informații științifice și

* Text pregătit pentru Sesiunea a V-a, *Rolul Bisericii și al vieții religioase, în Slovacia în contextul Europei Centrale și de sud-est*, organizată de Academia Română și Slovenská Akadémia vied – Comisia Mixtă de Istorie Româno-Slovacă (Alba Iulia, 9-13 septembrie 2001).

¹ Iacob Mârza, *Discurs istoric contemporan: Zenovie Pâclișanu (1886-1957)*, ms. Sub aspect conceptual și cu referire directă la termenii *biserică* și *viață religioasă*, istoricul Zenovie Pâclișanu se apropie, chiar la o lectură comparată a textelor, de opinia lui Nicolae Iorga. Acesta îi conferă instituției un *caracter național*, în care neamul (inclusiv clerul) și credincioșii) îndeplinesc un rol precumpănitor. Cf. *Istoria Bisericii Românești și a vieții religioase a românilor*, Ediția a II-a revăzută și adaptată, I-II, București, 1928-1930.

² Idem, *Discurs istoric contemporan: Zenovie Pâclișanu (1886-1957)*, ms.

³ Idem, *Zenovie Pâclișanu, bibliotecar la Blaj (1916-1919)*, în *Biblioteca și cercetarea*, XX, 1996, p. 122-129; Fănică Niță, *Istoricul Zenovie Pâclișanu, colaborator la „Cultura creștină” (1911-1926. Contribuții privind istoria Bisericii Române Unite*, în *Cultura creștină*, V, 1-2, 2002, p. 189-199.

⁴ Cele 12 articole publicate de istoric, între 1911-1912, în *Cultura creștină*, prezintă, la îndemâna unui anumit orizont documentar și-a unei interpretări critice, tipice pentru deceniul 2 al secolului trecut, raporturile românilor ardeleni cu Reforma și Contrareforma. Textele vor fi reluate și traduse în latinește, atunci când va elabora, sub conducerea profesorului Cölestin Wolfsgruber, la Universitatea din Viena, în 4 decembrie 1916, disertația *Relatio Rumenorum e terris coronae s. Stephani ad reformationem saec. XVI et XVII*. În baza acestei lucrări, prezbiterul Zenovie Pâclișanu va obține titlul de doctor în Teologie și Istorie. O punere a problemei la Tiberiu Boitor, *Zenovie Pâclișanu, istoric al raporturilor românilor cu Reforma (secolele XVI-XVII)* Teză de licență la Facultatea de Științe – Universitatea „1 Decembrie 1918”. Coordonator științific: Prof. univ. dr. Iacob Mârza, Alba Iulia, 1999, 60 p. Vezi, mai nou, Andreea Mârza, *Teza de doctorat în Istorie a lui Zenovie Pâclișanu [Traducerea Capiolului 3]*, în *Buletinul Cercurilor Științifice Studentești. Arheologie-Istorie-Muzeologie*, 7, Alba Iulia, 2001, p. 211-227; Fănică Niță, *Istoricul Zenovie Pâclișanu colaborator la „Cultura creștină” (1936-1944). Preliminarii asupra Istoriei Bisericii Române Unite*, în *Cultura creștină*, V, 3-4, 2002, p. 287-297.

⁵ Iacob Mârza, *Discurs istoric contemporan: Zenovie Pâclișanu (1886-1957)*, ms.

⁶ *Ibidem*.

o cunoaștere indiscutabilă a momentului *Supplex Libellus Valachorum*⁷ și a unei etape din existența zbuciumată a lui Inochentie Micu-Klein, deschizătorul luptei politico-naționale a românilor ardeleni din secolul Luminilor⁸, în a doua etapă a discursului istoric (care se derulează pe parcursul deceniilor 3-4 ale secolului al XX-lea), Zenovie Pâclișanu a mai semnat colaborări substanțiale, în cadrul aceluiși spirit critic, la *Convorbiri literare*, *Cultura creștină*, *Revista arhivelor*, *Revista Fundațiilor Regale*, *Transilvania*⁹ ș.a. O notă culturală și teologică distinctă face, pentru aceeași etapă, o carte nevalorificată suficient de specialiști, *Istoria creștinismului antic*, Oradea, 1937, în a cărei prefață Zenovie Pâclișanu anunță, laconic, tentativa de editare a monumentalei *Istoria Bisericii Române Unite*¹⁰.

A treia perioadă a discursului istoric, fixată în deceniile 5-6 ale secolului al XX-lea, include, în primul rând, prestația academică a lui Zenovie Pâclișanu la *Revista Istorică Română*, cu circa 40 de articole¹¹, poziția tranșantă față de unele produse ale istoriografiei maghiare revizioniste (o parte din lucrări fiind tipărită la Editura „Dacia” din București)¹², fără să omitem alte articole de istorie editate în reviste de profil ori de cultură generală.

Însă, sub raportul discursului istoric, cea mai mare izbândă rămâne, deși a fost încheiată în condiții vitrege, *Istoria Bisericii Române Unite*, sinteză asupra Bisericii Greco-Catolice din perspectiva unei instituții naționale¹³. Lucrarea este, în cadrul actualelor preocupări de valorificare a discursului istoric ilustrat de Zenovie Pâclișanu, pilduitoare pentru modul în care el a reușit, să înfățișeze, la îndemâna unei documentații strânse de-a lungul unei vieți de om, în limitele spațiului cronologic, a spiritului critic și a unui sănătos sentiment național, susținut de un indiscutabil „localism creator”¹⁴, Biserica și viața religioasă la români.

Cuvântul introductiv *Către cititori*¹⁵ este important și semnificativ totodată, după cum s-a stabilit deja în istoriografia românească¹⁶, nu numai în direcția concepției, metodei și expresiei literare utilizate de Zenovie Pâclișanu în abordarea istoriei Bisericii Greco-Catolice, interpretată ca o instituție națională, cu un rol bine delimitat în devenirea istorică a națiunii, ci și în ceea ce privește idealul cercetătorului credincios îndeletnicirii sale: „Intenția mea era să dau istoria Bisericii Române Unite până la 1853, anul înființării Mitropoliei și a Episcopioilor Gherlei și Lugojului. Imposibilitatea de a mai lucra în arhivele de la Blaj și Oradea, care, cum se zvonește, nici nu mai există, m-a silit să mă opresc pentru eparchia Blajului la anul 1830 și pentru aceea a Orăzii la anul 1805, datele până la care exploatasem cele două arhive amintite. Pentru o mai bună înțelegere a evenimentelor am crezut

⁷ Aprecieri asupra lucrării la Nicolae Iorga, recenzie Zenovie Pâclișanu, *Luptele politice ale Românilor ardeleni din 1790-92* (extras din „Analele Academiei Române”), București, 1923, în *Revista Istorică*, IX, 7-9, 1923, p. 147-152; David Prodan, *Supplex Libellus Valachorum. Din istoria formării națiunii române*. Ediție nouă, cu adăugiri și precizări. București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1984, passim. Iacob Mărza, *Din istoriografia Supplex-ului. Cercetările lui Zenovie Pâclișanu*, în *Acta Musei Porolissensis*, XX, 1996, p. 321-328.

⁸ Discursul istoric al lui Zenovie Pâclișanu este folosit într-o interpretare critică de Francisc Pall, *Inochentie Micu-Klein. Exilul de la Roma 1745-1768*. Studiul *Exilul lui Inochentie Micu-Klein la Roma (1745-1768)*, selecția și transcrierea documentelor, aparat critic de Francisc Pall. Cuvânt înainte de ÎPS Lucian Mureșan. Prefață de Pompiliu Teodor, membru corespondent al Academiei Române. Ediție îngrijită și indice de Ladislau Gyémánt, I-II/1-2, Cluj-Napoca, Centrul de Studii Transilvane, Fundația Culturală Română, 1997, passim.

⁹ Iacob Mărza, *Discurs istoric contemporan: Zenovie Pâclișanu (1886-1957)*, ms.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ Cf. Paul Cernovodeanu, *Revista Istorică Română 1931-1947. Bibliografie critică*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1947. Cf., mai ales, Iacob Mărza, *Zenovie Pâclișanu, colaborator la „Revista Istorică Română” (1943-1947)*, în *Revista Istorică*, VII, 11-12, 1996, p. 927-934.

¹² Iacob Mărza, *Discurs istoric contemporan: Zenovie Pâclișanu (1886-1957)*, ms.

¹³ *Ibidem*. Vezi și Ecaterina Puia, *Discurs istoric contemporan în deceniul cinci al secolului XX: „Istoria Bisericii Române Unite” de Zenovie Pâclișanu*, Teză de licență la Facultatea de Istorie și Filologie – Universitatea „1 Decembrie 1918”. Coordonator științific: Prof. univ. dr. Iacob Mărza, Alba Iulia, 2002, 91 p. + 2 fig.

¹⁴ Al. Zub, *Istorie și istorici în România interbelică*, Iași, 1989, p. 169-170. Astfel de coordonate sunt identificabile, până la un anumit strat istoriografic, și în volumul *Biserica și românismul. Studiu istoric*, Cluj, „Carmen”, 1910, 60 p. O parte a istoriografiei bisericești actuale interpretează, în termeni aproximativ asemănători, conceptul de *biserică și viață religioasă*. Cf., de pildă, Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române, vol. 2 (secolele XVII și XVIII)*. Ediția a II-a, București, 1994.

¹⁵ *Bună Vestire*, Roma, XIV, 3-4, 1975, p. 21-23.

¹⁶ Cf. de pildă, Iacob Mărza, *Aspecte ale sursologiei în „Istoria Bisericii Române Unite” de Zenovie Pâclișanu*, în *300 de ani de la Unirea Bisericii Românești din Transilvania cu Biserica Romei*. Actele Colocviului internațional din 23-25 noiembrie 2000, Cluj-Napoca, „P. U. C.”, 2000, p. 297-305, Iacob Mărza, Remus Câmpeanu, *Secvențe istoriografice privind Unirea religioasă a românilor ardeleni*, în *Annales Universitatis Apulensis. Series Historica*, 6/II, p. 212-214.

folositor să dau în *Prolegomena* istoria relațiilor Românilor ardeleni cu reforma în veacurile 16 și 17¹⁷.

În congruență cu cele afirmate mai sus de istoricul și patriotul român, aceasta a conceput demersul său ca o panoramă unitară a Bisericii Greco-Catolice până la 1853. A fost un an crucial în existența Bisericii Unite cu Roma, dacă avem în vedere ridicarea Episcopiei de Alba Iulia și Făgăraș la rangul de Mitropolie, făcându-se, într-un fel, dreptate instituției bisericești care a decăzut în rang bisericesc, prin actul unirii religioase la sfârșitul secolului al XVII-lea. Data de mai sus este echivalentă și cu momentul întemeierii episcopiilor de Gherla și Lugoj. Condițiile vitrege, în care și-a putut încheia Zenovie Pâclișanu sinteza, n-au permis prezentarea istoriei Bisericii și a vieții religioase a românilor decât până în deceniul 6 al secolului al XIX-lea. Istoricul a fost obligat să întrerupă nararea evenimentelor, pentru eparhia Blajului, la anul 1830 (care corespunde cu sfârșitul vlădiciei lui Ioan Bob) și la 1805 pentru eparhia de Oradea (dată care semnifică moartea episcopului Ignatie Darabant)¹⁸. Nu lipsită de semnificații istorice și bisericești, raportate la unele mai recente investigații și interpretări¹⁹, pentru aceleași coordonate ale Bisericii și vieții religioase la români, este *Prolegomena*. Aici, Zenovie Pâclișanu abordează, dintr-o anumită perspectivă istoriografică, difuzarea ideilor Reformei și Contrareformei printre românii ardeleni și consecințele culturale, religioase, sociale, economice și politice ale fenomenului pentru perioada imediat următoare.

Oricare din părțile sintezei lui Zenovie Pâclișanu le-am lectura, axată pe firul unei investigații naționale și unitare, de la *Începuturile acțiunii de unire între românii ardeleni ori Vlădica Teofil și sinodul din 1697. Moartea lui Teofil*²⁰ până la *Unirea sub vlădicia lui Ioan Inochentie Micu Klein. Urmărilor agitației lui Visarion sau Organizarea bisericii unite pe timpul episcopului Klein*²¹, de la *Biserica unită sub vicariatul lui Petru Pavel Aron (1745-1751), Sub Episcopatul lui Petru Pavel Aron (1752-1764)* până la perioada *Sub Episcopul Atanasie Rednic (1765-1772), Sub Episcopul Grigore Maior (1773-1782)*²², respectiv *Biserica Unită din Maramureș și Bihor. Episcopul Meletie Kovács (1748-1770)*²³, vom întâlni același efort intelectual și uman al autorului, victimă a regimului de opresiune comunistă, de-a realiza, după cum afirmă cu îndreptățire Monseniorul Dr. Octavian Bârlea²⁴, „... / o Istorie mai plină” a Bisericii și, adăugăm noi, a vieții religioase la români.

Așa este cazul, de pildă, al capitolelor în care Zenovie Pâclișanu, pe lângă considerațiile introductive ale istoricului, prezintă, dintr-o perspectivă unitară, Biserica și viața religioasă a românilor: *Reacțiunea Bisericii din Țara Românească și a patriarhului Dosofteiu al Ierusalimului*²⁵, *Organizarea Bisericii românești*²⁶, *Biserica românească unită și revoluția lui Fr. Rákoczy II. Defecțiunea din 1711. Moartea lui Atanasie*²⁷, *Biserica românească din Maramureș și Bihor*²⁸, *Biserica românească din Maramureș și Bihor pe timpul lui Ioan Pataki*²⁹, *Viața internă a Bisericii unite sub păstoria lui Ioan Patachi. Moartea episcopului*³⁰, *Biserica unită de la moartea lui Ioan Patachi până la Ioan Inocențiu Micu-Klein*³¹, *Organizarea Bisericii unite pe timpul episcopului Klein*³², *Biserica unită sub vicariatul lui Petru Pavel Aron (1745-1751)*³³.

¹⁷ *Bună Vestire*, Roma, XIV, 3-4, 1975, p. 22-23. De altfel, ideile din acest text introductiv au fost expuse „in nuce”, încă din deceniul 2 al secolului trecut. Vezi Zenovie Pâclișanu, *Cum ar trebui scrisă istoria unirii*, în *Cultura creștină*, V, 9, 1915, p. 271-274.

¹⁸ *Bună Vestire*, Roma, XIV, 3-4, 1975, p. 22-23.

¹⁹ Cf. Ana Dumitran, Gúdor Botond, Pr. Nicolae Dănilă, *Relații interconfesionale româno-maghiare în Transilvania (mijlocul secolului XVI – primele decenii ale secolului XVII). Român-magyar felekezeti_kapcsolatok Erdélyban (a XVI század közepe – a XVII század első évtizedei között)*. In addenda Bod Péter, *Brevis Valachorum Transylvaniam incolentium Historia*, Alba Iulia, Gyulafehérvár, 2000, *passim*.

²⁰ Zenovie Pâclișanu, *Istoria Bisericii Române Unite I (1697-1744)*, în *Bună Vestire*, XV, 1-2, 1976, p. 13-33.

²¹ *Ibidem*, în *Bună Vestire*, XVI, 3-4, 1977, p. 91-102.

²² *Ibidem*, în *Bună Vestire*, XVII, 1, 1978, p. 23-68.

²³ *Ibidem*, în *Perspective*, XVII, 65-68, 1994-1995, p. 179 sqv.

²⁴ *Ibidem*, în *Perspective*, XVIII, 65-68, 1994-1995.

²⁵ *Ibidem*, în *Bună Vestire*, XV, 3-4, 1976, p. 19-27.

²⁶ *Ibidem*, în *Bună Vestire*, XV, 3-4, 1976, p. 27-40. Vezi și Iacob Mârza, *Zenovie Pâclișanu, L'Histoire de l'Eglise Roumaine Uniate. XI. Organisation de l'Eglise Roumaine*, în *Transylvanian Review*, VI, 3, 1997, p. 56-71.

²⁷ *Ibidem*, în *Bună Vestire*, XV, 3-4, 1976, p. 40-46.

²⁸ *Ibidem*, în *Bună Vestire*, XVI, 1-2, 1977, p. 25-29.

²⁹ *Ibidem*, în *Bună Vestire*, XVI, 1-2, 1977, p. 48-55.

³⁰ *Ibidem*, în *Bună Vestire*, XVI, 1-2, 1977, p. 64-68.

³¹ *Ibidem*, în *Bună Vestire*, XVI, 1-2, 1977, p. 68-74.

³² *Ibidem*, în *Bună Vestire*, XVI, 3-4, 1977, p. 102-115.

Discursul istoric al lui Zenovie Pâclișanu asupra Bisericii și a vieții religioase la români îl ilustrăm, printr-o selecție care poate fi considerată aleatorie - dar și în funcție de timpul avut la dispoziție - prin discutarea conținutului de idei din partea întâi a monumentalei lucrări, capitolul XI, *Organizarea Bisericii românești*³⁴. Aici abordează, după cum se știe, începutul unirii religioase a unei părți a românilor ardeleni cu Biserica Romei, respectiv debutul păstoririi lui Atanasie Anghel (1713) și multitudinea problemelor de natură teoretică și practică ivită în această etapă a devenirii Bisericii Greco-Catolice. Din acest punct de vedere sunt interesante, pentru un duct istoriografic de factură critică, eforturile istoricului de-a stabili *teritoriul asupra căruia Atanasie Anghel își putea exercita jurisdicția*, pe lângă „Transilvania întreagă” aducând și problema Maramureșului (unde păstora Iosif Stoica) și-a părților sătmărene (unde activa Iosif de Camillis de la Muncaci)³⁵. Nu lipsite de semnificații sunt demersurile lui Zenovie Pâclișanu asupra structurilor administrative din Biserica Română Unită (*protopopiate, parohii, preoți*)³⁶, fără să ocolească *activitatea vlădicească a lui Atanasie Anghel* marcată de „reversalul” de la Viena, de dispozițiile Diplomei II Leopoldină (19 martie 1701) și a tutoratului apăsător al teologului iezuit, fără de care mitropolitul nu putea întreprinde nimic în sfera teoretică și practică a vieții religioase a românilor uniți³⁷.

Dacă vom urmări pe mai departe alte aspecte din existența Bisericii și din viața religioasă a românilor, așa cum rezultă la o lectură atentă a sintezei lui Zenovie Pâclișanu, putem decela câteva semnificative acțiuni referitoare la *patrimoniul Bisericii Române Unite*, dacă avem în vedere relațiile despre situația materială a instituției în timpul lui Atanasie Anghel³⁸ ori în ceea ce privește rostul ctitorilor (economii), între care s-au evidențiat Ștefan Rațiu și Nicolae Puiu. Se adaugă *asesorii (jurații)* care alcătuiau *consistoriul mitropolitului, soborul mare* ori *sinodul general (synodus generalis)* cu atribuții clare prescrise în articolul 12 al Diplomei II Leopoldină, fără să uităm *soborul mic* prezidat de protopop³⁹. Viața religioasă a românilor este sugerată, în concepția istoricului Zenovie Pâclișanu, și de *tabloul general al mănăstirilor*, pentru care autorul stabilește rolul aproape nul în viața culturală, socială și morală a populației românești. Istoricul insistă asupra unor mănăstiri, care erau atestate documentar în jurul anului 1700 (valorificând o mai veche cercetare proprie)⁴⁰. Biserica la români este prezentată de Zenovie Pâclișanu din perspectiva unor „rânduiești” pentru preoți, care trebuie să respecte anumite precepte specifice Bisericii Române Unite, al căror conținut nu dovedeau „duhul cel nou” din Biserica⁴¹.

Autorul discută, în final, pornind de la problematica dezbătută de Sinodul din 8 iunie 1702, preocupările lui Atanasie Anghel (secondat de teologul iezuit) de *întemeiere a unor școli românești* pe lângă reședința mitropolitană de la Alba Iulia și de *continuare a tipăririi unor cărți românești* în oficina bălgrădeană⁴². Dacă școala la Alba Iulia n-a fost înființată niciodată, după cum a plănuit vlădica, în schimb s-au obținut rezultate deosebite în ceea ce privește primirea unor tineri studioși uniți în școli catolice la Cluj, Alba Iulia, Trnava ș.a., după cum rezultă și din planurile cardinalului Leopold Kollonich⁴³, cu urmări remarcabile în sfera vieții religioase, sociale și culturale a românilor pe tot parcursul secolului Luminilor.

Instituția Bisericii și particularitățile vieții religioase ale devenirii românilor, așa cum sunt sugerate de discursul istoric al lui Zenovie Pâclișanu, pornind de la capitolul XI *Organizarea Bisericii românești*, impun câteva concluzii, având în vedere, după cum mărturisește la un moment dat autorul,

³³ *Ibidem*, în *Bună Vestire*, XVII, 1, 1978, p. 23-68.

³⁴ *Ibidem*, în *Bună Vestire*, XV, 3-4, 1976, p. 27-41. Vezi și Iacob Mârza, în *Transylvanian Review*, VI, 3, 1997, p. 56-71.

³⁵ *Ibidem*, în *Bună Vestire*, XV, 3-4, 1976, p. 27-28.

³⁶ *Ibidem*.

³⁷ *Ibidem*, p. 29-31. De altfel, istoricul a consacrat o cercetare specială „instituției” teologului iezuit, care a stîrbit, de cele mai multe ori, personalitatea Vlădicului și s-a insinuat în problemele teoretice și practice ale Bisericii cf. Zenovie Pâclișanu, *Din istoria bisericească a românilor ardeleni. „Teologul” vlădicilor uniți*, București, 1923.

³⁸ Zenovie Pâclișanu, *Istoria Bisericii Române Unite*, în *Bună Vestire*, XV, 3-4, 1976, p. 31-32.

³⁹ *Ibidem*, p. 33-34.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 35-37. Vezi și idem, *Vechile mănăstiri românești din Ardeal*, Blaj, 1919, 23 p. Cf. mai nou, pentru evaluări istoriografice cantitative, Adrian Andrei Rusu, Nicolae Sabău, Ileana Burnichioiu ș.a., *Dicționarul mănăstirilor din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș*, Cluj-Napoca, 2000.

⁴¹ Zenovie Pâclișanu, în *Bună Vestire*, XV, 3-4, 1976, p. 35-37.

⁴² *Ibidem*, p. 38-40.

⁴³ *Ibidem*, p. 39-40. Cf. și Paul Brusznowski, *Motivațiile politice ale interesului cardinalului Leopold Kollonich față de români*, în *Annales Universitatis Apulensis Series Historica*, 6/II, 2002, p. 55-66.

că societatea românească din Ardeal se găsea la „început de veac nou și de eră nouă”⁴⁴. Relativ recent întemeiată, la bază fiind un complex de interese istorice și cauze multiple, Biserica Română Unită înregistrase câteva realizări la scară teoretică și organizatorică, în epoca vlădiciei lui Atanasie Anghel, stagnate până la un moment dat, căci istoricul are în vedere „marea zvârcolire a revoluției lui Francisc Rákoczy II”⁴⁵.

Raportate la anii imediat următori după unirea religioasă a unei părți a românilor ardeleni cu Biserica Romei, ceea ce corespundea, cronologic, cu a doua parte a vlădiciei lui Atanasie Anghel, Biserica și viața religioasă a românilor ardeleni sunt prezentate în toată complexitatea lor. Ne gândim, în acest sens, la întinderea teritorială asupra căreia Atanasie Anghel își exercita jurisdicția, structurile administrative ale Bisericii; activitatea lui Atanasie Anghel în raport direct cu „reversalul” de la Viena și cu „rostul” teologului iezuit pe lângă mitropolit; formele de conducere ale Bisericii; starea generală a mănăstirilor; „rânduiești” pentru comportamentul preoților în societate și îndatoriile lor în cadrul Bisericii; preocupări și realizări ale românilor greco-catolici în domeniul învățământului și în sfera editării cărților necesare instrucției românilor în epocă etc⁴⁶. De altfel, discursul istoric al lui Zenovie Pâclișanu asupra Bisericii și a vieții religioase a românilor în epoca mitropolitului Atanasie Anghel are la bază o interesantă și prețioasă - sub raport documentar - paletă sursologică, alcătuită din izvoare interne și externe, surse diplomatice ori narative, fără să lipsească lucrări de sinteză, generale, speciale, studii, articole și comunicări. Această perspectivă sursologică se prezintă astfel, într-o necesară înșirare alfabetică⁴⁷: Arhiva Mitropoliei Greco-Catolice Blaj, Báranyai Pal, Nicolaus de Bethlen, *Buletinul Comisiunii Istorice a României*, Augustin Bunea, Timotei Cipariu, *Convorbiri literare*, Alexandru Cziplé, Nicolae Dobrescu, Silviu Dragomir, Alexandru Grama, Eudoxiu de Hurmuzaki, Nicolae Iorga, Kádár J., Josephus Kemeny, Kovács Gyairfas, August Treboniu Laurian, Petru Maior, Ștefan Meteș, Ioan Micu Moldovan, Ioan Mușlea, Nicolaus Nilles, Zenovie Pâclișanu, Sterie Stinghe, Szabo Károly, Gheorghe Șincai, Tóth Zoltán J., Andrei Veress.

Biserica și viața religioasă a românilor, așa cum au fost interpretate de istoricul Zenovie Pâclișanu și raportate la primii ani din activitatea lui Atanasie Anghel, pledează pentru interpretarea unirii cu Biserica Romei ca pe o acțiune a Contrareforme⁴⁸. Ea reprezintă, în ultimă instanță, un moment de istorie europeană, având la bază interesele imediate și de durată ale Catolicismului și a politicii Habsburgilor, într-un efort al elitei ecleziastice românești de-a se emancipa de sub apăsarea națiunilor privilegiate și a calvinismului, care urmăreau asimilarea elementului românesc. Unirea religioasă a favorizat, așa cum rezultă și din considerațiile lui Zenovie Pâclișanu, un cadru propice pentru afirmarea politică și culturală a românilor⁴⁹, contribuind, în mod precumpănitor, la un proces de occidentalizare în spațiul românesc⁵⁰.

IACOB MĂRZA

⁴⁴Zenovie Pâclișanu, în *Bună Vestire*, XV, 3-4, 1976, p. 34.

⁴⁵*Ibidem*, p. 40.

⁴⁶*Ibidem*, p. 27-40. Vezi, mai nou, Remus Câmpeanu, *Un efect spectaculos al Unirii religioase: integrarea elitelor românești din Transilvania, Partium și Banat în sistemul catolic de învățământ în prima jumătate a secolului al XVIII-lea*, în *Annales Universitatis Apulensis Series Historica*, 6/II, 2002, p. 127-140. Cf. și constatările aceluiași istoric în: *Intellectualitatea română din Transilvania în veacul al XVIII-lea*, Cluj-Napoca, „PUC”, 1999, respectiv *Elitele românești din Transilvania veacului al XVIII-lea*, Cluj-Napoca, „PUC”, 2000.

⁴⁷Zenovie Pâclișanu, în *Bună Vestire*, XV, 3-4, 1976, p. 27-40.

⁴⁸Vezi sugestii pertinente la Mathias Bernath, *Habsburgii și începuturile formării națiunii române*. Traducere de Marionela Wolf. Prefață de Pompiliu Teodor, Cluj, „Dacia”, 1994, p. 73-158; I. Tóth Zoltán, *Primul secol al naționalismului românesc ardelean 1697-1792*. Traducere din limba maghiară de Maria Someșan. Traducerea textelor din limba latină: Ana-Cristina Halichis. Studiu biografic: David Gyula, postfață: Adrian Cioroianu, București, „Pythagora”, 2001, p. 33-53.

⁴⁹Vezi și opiniile lui David Prodan, *Supplex Libellus Valachorum. Din istoria formării națiunii române*. Ediție nouă cu adăugiri și precizări, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1984, p. 134-150; Ladislau Gyémánt *Mișcarea națională a românilor din Transilvania între anii 1790 și 1848*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1986, *passim*.

⁵⁰Considerații subtile la Pompiliu Teodor, în *Istoria României*, București, Editura Enciclopedică, 1998, p. 285-290 (*Unirea rutenilor și românilor cu Biserica Romei*).

CHURCH AND RELIGIOUS LIFE AT THE HISTORIAN ZENOVIE PÂCLIȘANU (1886-1957)

SUMMARY

This paper is conceived as a new effort in understanding and revealing the historical discourse signed by Zenovie Pâclișanu (1886-1957), Greek-Catholic priest, historian, office holder and diplomat in the service of Romania, corresponding member of the Romanian Academy. The paper approaches some aspects related with church and religious life as these emerge from the work *The History of the Romanian United Church*. From this outstanding work, which approaches the church from the perspective of a national institution, the author of the present paper takes into discussion Chapter 11 *The Organization of the Romanian Church*. If from a conceptual point of view and with direct reference to the terms *church* and *religious life*, Zenovie Pâclișanu is very close to Nicolae Iorga's opinions, as regards his method and conception, the latter should be related, within the limits of historical comprehension, to the critical spirit of historiography, doubled by a healthy national feeling and by an unquestionable "creative localism".